

Nasilje među djecom

dr. sc. Gordana Buljan-Flander, psiholog i psihoterapeut, Ivana Čosić, prof. psihologije

Udruga Hrabri telefon - telefon za zlostavljanu i zanemarenu djecu,
Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba

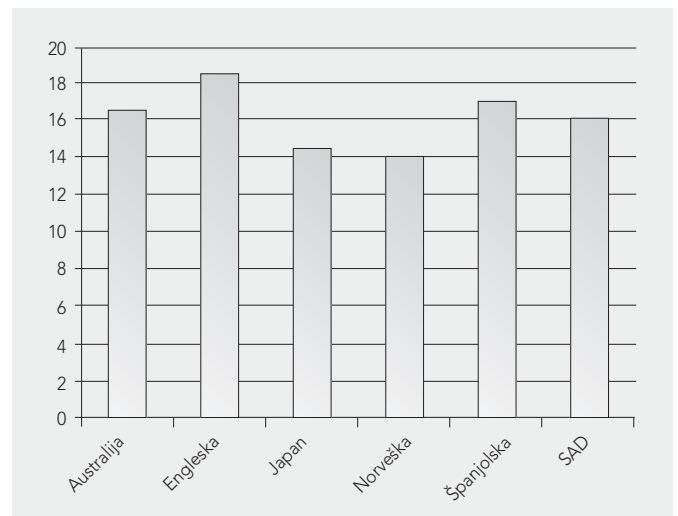
Iako je nasilje među djecom (eng. bullying) nesumnjivo vrlo stara pojava, tek je ranih 70-ih godina počelo njegovo sustavno proučavanje u skandinavskim zemljama. U posljednje vrijeme problem nasilja među djecom zauzima sve veću pozornost stručnjaka, roditelja i javnosti i u Hrvatskoj. Biti žrtva maltretiranja nije samo neugodna faza u djetinjstvu, nego je to javnozdravstveni problem koji zahtijeva pažnju cjelokupne stručne javnosti i intervenciju kako bi se zaustavilo i/ili spriječilo nasilje među djecom

O nasilju među djecom govori se kad jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili fizički ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti. Može imati oblik prijetnji, tjelesnih ozljeda, odbacivanja, ruganja, zadirkivanja, ogovaranja, otuđivanja stvari, prenesene agresije prema objektima (vandalizam u školama). Borba ili sukob između dva jednako snažna protivnika najčešće se ne smatra *bullyingom*. *Bullying* znači ponavljajuću agresiju, odnosno nanošenje ozljede ili štete bespomoćnoj žrtvi koja se ne može braniti.

Škola je bez svake sumnje mjesto na kojem se događa najviše nasilništva među djecom. Najčešće se manifestira udaranjem, uništavanjem stvari, oštećivanjem imovine drugog učenika, bacanjem stvari kroz prozor, ruganjem i verbalnim uvredama. Često uključuje komentare o djetetovoj obitelji ili rodbini. Druga vrsta *bullyinga*, tzv. neizravno nasilje, uključuje namjerno isključivanje djeteta iz grupnih igara. Događa se jednom od petero školske djece. Ovakvi incidenti se ponavljaju i dijete se teško s tim nosi. U školi se najčešće događa u zahodima, hodnicima i ostalim prostorima izvan kontrole nastavnika. Može se dogoditi i u razredu, pred drugom djecom koja najčešće ne priskoče u pomoć žrtvi zbog nezainteresiranosti, straha ili nedostataka empatije. Istraživanja pokazuju da je postotak školske djece koja su žrtve nasilja među djecom u većini zemalja sličan (GRAFIKON 1).

Istraživanja pokazuju da se nasilje među djecom najčešće događa od 4. do 8. razreda, a s obzirom na načine na koje se provodi nasilje, tendencija tjelesnom ili fizičkom nasilju opada u funkciji dobi (Olweus, 1998.). Nadalje, istraživanja pokazuju da su dječaci češće i napadači i žrtve.

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba provela je prvo istraživanje u Hrvatskoj s ciljem utvrđivanja raširenosti problema nasilja među djecom kod nas. Istraživanjem je obuhvaćeno 25 osnovnih škola u 13 gradova Republike Hrvatske (ukupno oko 5000 učenika od četvrtog do osmog razreda). Prema rezultatima istraživanja, 27% učenika je izjavilo da doživljava barem jedan oblik nasilja u školi svakodnevno, 8% djece su tzv. provokativne žrtve (što znači da doživljavaju nasilje, ali ga i čine), dok je 8% učenika svakodnevno nasilno prema drugoj djeci, a sami ne doživljavaju nasilje. Došlo se do saznanja da je s godinama sve manji broj djece koja su isključivo samo žrtve nasilja, a raste broj djece koja su i žrtve i nasilnici, što najbolje pokazuje "kako nastaju nasilnici" (s godinama djeca žrtve počinju uzvraćati nasiljem!). S tim povezano dobiven je i podatak da s godinama raste količina nasilja među djecom (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2003.). Postavljajući pitanje od koga djeca doživljavaju navedeno nasilje, rezultati pokazuju da je u 37% slučajeva to dijete iz istog razreda, 16% slučajeva dijete iz viših razreda, u 11% slučajeva je to dijete iste generacije, ali iz drugog razreda, a u 3% slučajeva je dijete iz nižeg razreda. Dobiveni rezul-

Grafikon 1. Prikaz incidencije nasilništva među djecom u stranim zemljama (izraženo u postocima)

tati ukazuju da se djeca koja doživljavaju nasilje u školi najčešće obraćaju roditeljima ili prijateljima. Zabrinjavajući su podaci koji pokazuju da je 14% učitelja i profesora reagiralo i pružilo pomoć i zaštitu djetetu, što navodi na zaključak da nastavnici i djelatnici škole čine relativno malo da bi zaustavili nasilje u školi.

Najčešći uzroci i komponente nasilja među djecom

Kod dječaka se najčešće radi o vjerovanju da je to ponašanje prihvatljivo za dječake. Ostali motivi uključuju želju za moći i dominacijom, znatizeljnu koju će reakciju izazvati, čak i dosadu. Psihološka komponenta je prisutna u mnogim grupama i u različitim oblicima (verbalne uvrede, ruganje i sl.), fizička komponenta uključuje tjelesne napade i agresiju, koja najčešće ima oblik torture. Ekonomska komponenta uključuje krađu i iznuđivanje novca, najčešće od starije prema mlađoj djeci.

Neku djecu natjeraju pripadnici grupe da i ona sudjeluju u *bullyingu*.

Karakteristike napadača i žrtve

Napadači su najčešće samosvjesni, nisu anksiozni, imaju želju za dominacijom i kontrolom drugih (Olweus, 1998.). Paradoksalno, lako se uvrijeđe i imaju tendenciju da percipiraju agresiju prema sebi čak i kad nije prisutna. Većina muških napadača su fizički dobro razvijeni i jaki. No, nedostatak fizičke snage može se nadok-

naditi inteligencijom povezanom s okrutnošću. Napadač ne mora nužno biti uključen u akciju, može biti organizator grupe. Obično ne vole i nisu se adaptirali na školu, imaju lošu kontrolu impulsa, neosjetljivi su na osjećaje drugih ljudi.

Žrtva može biti bilo koje dijete, ali skupinu najrizičnijih čini novo dijete u razredu, nadareno dijete, mirno i ljubazno dijete, dijete koje ima dobar odnos s učiteljem, dijete nižeg socioekonomskog statusa, dijete iz druge etničke skupine i hendikepirano dijete. Tipična žrtva je mirna, sramežljiva, senzitivna, niskog samopouzdanja. Može biti usamljeno dijete, odnosno ono koje teško sklapa prijateljstva i ne pokazuje ljutnju. Iako većina žrtava ne provocira agresiju, neka djeca mogu biti verbalno agresivna prema fizički jačima i starijima od sebe. No, najčešće su fizički manji i slabiji, osjetljivi i mirni.

Manifestacije nasilja među djecom

Može se govoriti o indirektnim i direktnim manifestacijama. Direktno manifestacije su izrugivanje, verbalno ponižavanje, kritičizam, komandiranje i zahtjevi za podređenošću, naguravanje, udaranje, čupanje. Indirektno manifestacije su suptilnije, otkrivaju se promatranjem djeteta u različitim situacijama, te bi nastavnici trebali obratiti pozornost ako:

- je dijete samo pod odmorom, a prijatelji iz razreda zbog toga nisu zabrinuti,
- dijete ne biraju u grupnim sportovima,
- dijete traži blizinu učitelja,
- je dijete nesigurno i uznemiri se kad treba izaći pred ploču, razred,
- uspjeh u školi naglo pada,
- su djetetove stvari i odjeća uništeni ili izgubljeni,
- dijete ima neobjašnjive modrice, ogrebotine ili rane.

Ponekad i nastavnik može biti žrtva ako učenici stvore atmosferu u kojoj ga ponižavaju i ako nema dovoljno razvijene vještine da se nosi sa situacijom ili stvori interakciju s učenicima.

Žrtve imaju više smetnji spavanja, depresivnije su, žalosnije, žale se na bolove u trbuhu, glavobolje, mokre u krevet (Olweus, 1998.). Ako dijete na pitanje "kako je bilo u školi?" pokaže da nešto nije u redu, dobro je postaviti mu specifičnija pitanja:

- Igraš li se više s drugom djecom ili sam?
- Zadirkuju li te u školi?
- U vezi čega te zadirkuju?
- Koliko to dugo traje?
- Jesi li rekao/rekla nastavniku?
- Zadirkuju li još neku djecu?

Važno je pitati roditelje jesu li zabrinuti u svezi s tim da njihovo dijete ima problema s drugom djecom. Roditelji mogu puno toga učiniti da pomognu djetetu žrtvi nasilničkog ponašanja. Važno je znati da za zastrašivanje nije krivo njihovo dijete. Većina djece odrasta u nenasilnim uvjetima i nije navikla na takvo ponašanje, te se često ne snalazi i nije u mogućnosti primijeniti neke od strategija sprečavanja zastrašivanja. Stoga je važno znati da, ukoliko nam se dijete požali, očekuje pomoć i nikako se ne smije govoriti da se ne obazire na zastrašivanje.

Što roditelji mogu učiniti ako sumnjaju da je dijete žrtva nasilničkog ponašanja u školi

- Dijete treba navesti da ispriča što se događa, pri čemu ga se ne treba prekidati.
- Treba ga uvjeriti da nije ono krivo i da je učinilo pravu stvar povjerivši se.
- Potrebno je potražiti pomoć nastavnika i/ili stručnog suradnika u školi.
- Treba se biti svjesno znakova i simptoma zastrašivanja, ne ignorirati i ne umanjivati uočene znakove.
- Ne ohrabrivati dijete da se samo odupre tome.
- Treba pružiti priliku djetetu da kaže što misli o tome.
- Okupiti i druge roditelje te raspraviti o problemu i potaknuti

razmišljanja o načinima njegova suzbijanja i izrade programa u školi.

- Predložiti izradu školskog pravilnika za rješavanje sukoba.
- Zapisivati sve incidente.
- Otpratiti dijete do škole ako se nasilje događa na putu do škole
- Potaknuti dijete na druženje s prijateljima u školi i na putu do škole.
- Ovedite dijete na tečaj samoobrane ako to može pomoći njegovu samopouzdanju i osjećaju sigurnosti.

Što roditelji mogu učiniti da zaustave nasilničko ponašanje djeteta

Istraživanja su pokazala da se nasilno i agresivno ponašanje uči u ranim godinama života (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2003.). Roditelji imaju važnu ulogu u smanjivanju nasilja, upravo odgajajući svoju djecu u sigurnim domovima, s puno ljubavi. Važno je naučiti dijete kako se nositi s osjećajem ljutnje bez uporabe sile. Roditelji bi morali:

- razgovarati s djetetom i objasniti mu posljedice nasilja na žrtve, kako se osjeća,
- biti prisutniji u djetetovim aktivnostima,
- biti primjer i poticaj cijeloj obitelji na drugačije ponašanje - ne dopustiti da dijete svjedoči nasilničkom ponašanju kod kuće,
- pokazati djetetu drugačije načine druženja,
- razgovarati s djetetom o svemu, pa i o školi (ako dijete na pitanje "kako je bilo u školi?" najčešće odgovara "dobro", i tu razgovor prestaje, treba se biti uporan),
- ohrabrivati dijete i pohvaliti ga za suradnju s drugima i nenasilno rješavanje sukoba,
- dogovoriti sastanak s ravnateljicom, nastavnikom, psihologom/pedagogom...

Kad se utvrdi žrtva *bullyinga*, važno je da liječnik ili psiholog provjere eventualno postojanje tjelesnih ozljeda, anksioznog poremećaja, depresije i slično. Pojava *bullyinga* je jedan od kriterija za smetnje ponašanja. Svakako je važno dijete uputiti psihologu ili psihijatru. Cilj terapije ili savjetovanja je podizanje razine samopoštovanja. Roditeljima se može savjetovati da za dijete pronađu aktivnost u kojoj je uspješno i za koju pokazuje interes.

Imperativna je suradnja nastavnika i roditelja tako da se omogući nadzor i sankcije koje će biti usklađene.

Prevenција nasilja u školama

Škola može biti zapravo pozornica za dramu u kojoj igraju napadači i žrtve, a tu dramu publika odnosno promatrači podupiru. Ne samo djeca, nego i odrasli, uključujući nastavnike, osoblje, kuharice, tajnice, znaju biti promatrači nasilja među djecom ili to smatraju brigom učenika, pa pokazuju indiferentnost. Ne razumiju koliko se poniženom osjeća žrtva. Profesionalno zreo nastavnik će isti čas zaustaviti svaki oblik nasilja među djecom kako bi demonstrirao da je to neprihvatljivo ponašanje. Pogrešno je ako nastavnici smatraju vidljive posljedice kao što su ozljede ili materijalna šteta ozbiljnijima od psiholoških posljedica. Školski pedagog ili psiholog ima ulogu savjetnika, no nastavnik je odgovoran. Važno je da nastavnici zajedno s ravnateljem kao primarni zadatak postavie iskorjenjivanje nasilja iz svojih škola. Istraživanja su pokazala da kad je reducirano nasilje u školi, paralelno se smanjuju i vandalizam i krađe, povećava se poštovanje prema školi i zadovoljstvo učenika u školi (Olweus, 1998.).

Jedna od aktivnosti u prevenciji nasilja među djecom je učiti djecu u razredu socijalno prihvatljivom ponašanju. Ako ne reagira na nasilje, škola promovira to nasilje. Stoga je izuzetno važna edukacija djece o ljudskim pravima i demokraciji, o posljedicama nasilja i metodama i načinima nenasilnog rješavanja sukoba. Istraživanja o intervencijama u školi koje su se odnosile na odnos između napadača, žrtava i promatrača, a ne na individualnu patologiju, pokazala su poboljšanje discipline i ocjena nakon takvih intervencija.

Program obuhvaća četiri komponente:

- nulta tolerancija na bilo koju vrstu uznemiravanja, viktimizacije i promatranja bullyinga,
- plan za modeliranje primjerenog ponašanja,
- plan učenja vještina samokontrole,
- plan za mentore (odrasle i djecu) koji pomažu djeci izbjeći bilo koju ulogu u trijadi.

S obzirom na to da je škola odgovorna za sigurnost djece, važno je i sljedeće:

- pružiti potporu i surađivati sa žrtvom i roditeljima,
- točno utvrditi što se događa,
- cilj svake intervencije mora biti zaustavljanje takvog ponašanja,
- izbjeći pojavljivanje incidenta,
- raditi već s manjom djecom na osvještavanju toga da njihovi postupci mogu izazvati patnju ili ozljedu drugog djeteta,
- razvijati prikladno ponašanje u razredu,
- osigurati atmosferu u kojoj učenici mogu bez straha prijavljivati zastrašivanje,
- ne savjetovati djeci da se ne obaziru i da se sami suočavaju s tim,
- razgovarati o incidentu odvojeno s nasilnikom i žrtvom
- objasniti nasilniku koje je ponašanje prihvatljivo, a koje nije,
- primijetiti usamljene i tužne učenike te otkriti razlog tome,
- dogovoriti školski pravilnik rješavanja sukoba,
- uključiti nasilnike u edukaciju i modifikaciju neprihvatljivog ponašanja.

Kada se radi o nasilju među djecom, posebno u školi, važno je znati da je trenutna intervencija neupitna i neizbježna. Ako se pravovremeno prepozna, zaustavi i spriječi nasilje te pruži djeci pomoć da prevladaju posljedice nasilja, šalje im se jasna poruka da je njihova dobrobit važna i da žive u društvu koje ne tolerira nasilje ni u kojem obliku. **M**

LITERATURA

Glasser W. Schools without failure. New York: Harper & Row, 1969.

Objava za medije o rezultatima istraživanja o nasilju među djecom, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

Olweus D. Nasilje među djecom u školi - što znamo i što možemo učiniti. Zagreb: Školska knjiga, 1998.

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba i Ministarstvo prosvjete i športa: "Nasilje među djecom" (priručnik).